

איציק מאנגר אברהם גולדפאדן מתוך "דמויות קרובות" מיידיש: בני מר

"דמויות קרובות" (נאָענטע געשטאַלטן) הוא אוסף סיפורים קצרים מאת משורר היידיש איציק מאנגר (1901–1969). בסיפורים אלה חוזר מאנגר, מחברם של "שירי המגילה", "על הדרך עץ עומד" ויצירות רבות ואהובות אחרות, אל האבות המייסדים של ספרות היידיש ותרבותה. אברהם גולדפאדן (1840–1908), אבי התאטרון היהודי המודרני, ראוי בלי ספק להימנות עם האבות המייסדים האלה. המשורר העברי הזה, שהקים ב-1876 תאטרון יידיש מקצועי בעיר יאס שברומניה, חיבר והעלה מחזות (למעשה, מחזות זמר), ביניהם "המכשפה", "שולמית" ו"שני קונילמל", שנודעו מיד ברבים, בין השאר בזכות שיריהם; "צימוקים ושקדים", למשל, הנחשב להמנון של שירת היידיש העממית, הוא אחד משירי המחזה "שולמית".

ב"מ

הגברת פאולינה גולדפאדן הלכה לבית המרקחת כדי להזמין את המרשם שרשם הרופא. אברהם גולדפאדן החולה שכב במיטה ונמנם. השעון על הקיר הלם בכל רבע שעה. גולדפאדן התעורר מנמנומו הקודח. הערב החשיך את החדר. הוא התאמץ לזקוף את ראשו מן הכר וראה מבעד לחלון את השלג יורד ויורד ואינו מעלה בדעתו להפסיק.

— מה השעה, פאולינה? הוא שאל, אך איש לא ענה.

השעון על הקיר הצטלל בדמדומי הערב המוקדם. עיני החולה הלאות לא יכלו לראות את הספרות שמחק הערב. ראשו של גולדפאדן שב ונפל על הכר. הוא חש עצבות, כמין ערב פרידה מקרובים ואוהבים.

תאטרון היידיש.

מוחו הקודח מצית בו תמונות, צלולות כמציאות וחידתיות כצללים.

הנה הוא שוב בְּיאס, עיר הבירה של מולדובה. הוא יושב בכיתו של יצחק ליברסקו. ערב. המנורה הגדולה נוצצת. על השולחן רוחש הסמובר בשמחה, כמין ניגון משנות ילדותו.

מולו בשולחן יושב יצחק ליברסקו, צעיר שזקנו קצוץ ומטופח. כאן, ביאס, הוא השמש של הטמפל הרפורמי, משכיל נלהב. הוא שהביא את גולדפאדן ליאס, ניסה להוציא לאור את "ראס איזרעליטישע פאלקסבלאט"²⁰ שלא התמזל מזלו לא בלמברג ולא בצ'רנוביץ. איך יכול היה להיות לו מזל ביאס, עיר הבורים, שאפשר למנות את משכיליה ביד אחת?

גולדפאדן אכן יושב מוטרד ליד השולחן. מעריצו הנאמן יושב מוטרד: חובות וחובות. השבועון כבר איננו, אך מה יהיה?

²⁰ הדפים העממיים היהודיים.

גולדפאדן נאנח ומעריצו עונה לו באנחה, כמין הד. על השולחן רוחש הסמובר. המנורה נוצצת. אשתו הצעירה של המשכיל היאסי ממשיכה לסרוג. פתאום היא זוקפת את ראשה היפה, מביטה בבעלה, בגולדפאדן, ופתאום היא אומרת מלים אחדות – מלים שנהפכו לגורלו: – "זמרי ברודי"²¹ הופכים פה שירים לזהב. אולי אתה יכול, מר גולדפאדן, לאסוף אותם, זאת אומרת את הטובים שבהם, ולהקים תאטרון יידיש?

פניו של יצחק ליברסקו זהרו. הוא מלמל:

– תאטרון... תאטרון יידיש... נפלא. לא רק לחבר גולדפאדן, המשורר האהוב, תהיה פרנסה, אלא יקרה דבר שעדיין לא קרה בהיסטוריה היהודית. דבריה השקטים של אשתו הצנועה כמו השביעו אותו. הוא חש בעליל שמזות התאטרון, מקושטת כתר זהב מנייר על ראשה, עומדת על מפתן ביתו.

התמונה נעלמת. גולדפאדן החולה חסר מנוחה. צר לו על התמונה ההיא, אחת היקרות בחייו. הבית המואר והחם של חבריו ביאס. המנורה, הסמובר... הפנים הנוהרות של חברו, פניה היפות והזוהרות של אשתו.

אך כמו בהצגת תאטרון מתחלפות המערכות והתמונות של חייו. אחת נכבית והשנייה ניצתת:

הנה הוא בחדרו במלון. זה עתה השלים אופרטה חדשה. הוא סוגר את המחברת בקורת רוח. על השולחן, כמו תמיד, מונחת צנצנת של מרקחת פירות. צנצנת גדולה. הוא ממלא את פיו בכף מתוקה. "זה טוב", הוא אומר. זר לא יבין לעולם מה פשר אותו "זה טוב": האופרטה החדשה או המרקחת.

הוא ניגש לחלון, מתבונן ברחוב. מה שקרה לשאול המלך קרה בעצם גם לו. שאול המלך יצא לדרך לחפש את אתונות אביו ומצא מלוכה. והוא, גולדפאדן, משכיל נודע, יצא לדרך, כדרכם של משכילים אחרים, כדי לחפש את האתונות הקנאיות, ללמד אותן את פרשת בלק, ומצא מלוכה – את תאטרון יידיש.

מילותיה המעטות של הגברת ליברסקו פרצו לו את הדרך. דרך יפה ומסוכנת. דבריה הזכירו לו שלמעשה הוא כבר שיחק בתאטרון. הוא גילם את התפקיד הראשי במחזה של ד"ר שלמה אטינגר, "סֶרְקֶלֶה"²², עוד כשהיה תלמיד בבית הספר לרבנים בויטומיר.

גולדפאדן מקיץ מהרהוריו. השעון מצלצל: חצות.

"הגיע הזמן", הוא ממלמל. "השחקנים מחכים. צריך לקרוא להם את האופרטה החדשה."

הוא לובש מעיל, חובש צילינדר, מניח את המונוקל בעינו ויוצא.

הוא הולך בכובד ראש ובצעדים מדודים בעיר העתיקה, היפה, שרחובותיה מוצפים שמש. סבלים, עגלונים וחנוונים העומדים בפתח חנויותיהם, מסירים לפניו את כובעיהם. מן החלונות הפתוחים של הבתים נישאים אליו צלילים. שרים. אמא מערסלת את הילד: "ישן כבר, בני ואדוני / זו שרה, אמא, זו אני"; מקהלת חייטות רוחשת בבית המלאכה: "הסתובכי, אנחנו מחכים, / אין זמן למשחקים"; שוליות סנדלרים הולמים בפטישים ונוהמים: "פרחח הולך ברחוב, לרגע לא עומד. / הולך בטל, אינו לומד. וכל דבר חומד."

גולדפאדן מחייך בשביעות רצון. הם שרים את שיריו. שירי "עקדת יצחק", "בר כוכבא" ו"המכשפה". איש התאטרון המנוסה מרגיש שהם אינם שרים סתם שיר, אלא שרים בנוסח

²¹ זמרים ושחקנים נודדים, שהופיעו בידיש במזרח אירופה החל במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה.

²² "סרקלה" (סערקעלע) הוא אחד המחזות הראשונים בידיש מודרנית, שנכתב בשנים 1825-1830.

התאטרון. כך ראו ושמעו אצלו, בגינת התאטרון "פּוֹמּוֹל וְרֵדָה"²³. הוא נושא עיניו באהבה לחלונות שמהם נשמעים השירים. משם, הוא מהרהר, מבתי המלאכה הללו, יגיעו עוד ועוד שירים חדשים ושחקנים חדשים. הילד שהאם מערסלת עכשיו בשיר מ"עקרת יצחק" יתגנב בעוד שנים אחדות לתאטרון, אחר כך יסדר את הספסלים בתאטרון, אחר כך ישיר במקהלה ועוד מעט כבר יגלם את אבשלום, את בר כוכבא, את פאפוס, כפי שלא היה מעולם!

שעון העיר מצלצל אחת. גולדפאדן מתנער משרעפיו. השחקנים מחכים, ולו יש זמן. אוי לו אם יראה לשחקנים הפרועים הללו שמתר לאחר.

"התאטרון צריך דיסציפלינה," הוא מתכעס וממהר ללכת לתאטרון. בתאטרון מחכות לו חדשות עצובות. כמה משחקניו הטובים ביותר עזבו אותו בלי להיפרד. יוסף לטיינר איש השונד הבטיח להם הרים וגבעות, והם חמקו מידי המלומדות. "השונד מושך את סוגניו התאטרון בכנפי נייר," הוא נוהם בכעס. "בתאטרון יידיש זה לא מקרי." העריקה המתמדת של שחקניו מקשה על עבודתו. אך הרכיב להקה, וכבר היא מתפרקת. בכל פעם צריך להתחיל מחדש. שוליית החייטים, או הילד ששר בבית הכנסת, רק מתחיל להתוודע לכימה, וכבר משחית אותו השונד; חותר תחת הבניין, הבניין שלו, של תאטרון היידיש.

הוא חש במעומעם בקללה המפוררת במשך השנים את תאטרון יידיש. השחקנים שנותרו, העומדים סביבו על הבימה של תאטרון הגן "פּוֹמּוֹל וְרֵדָה", מגלים שהמנהל כועס. הם מתבוננים בפניו של האיש חמור הסבר, בעל הזקנקן; אבל פניו של גולדפאדן הן מסכה. הם אינם רואים דבר. קונדיטוריה סמוכה מגישה לו מרקחת ובקבוק סודה. גולדפאדן, כדרכו, טועם מן המרקחת ואומר לשחקנים:

— אני אקרא אופרטה חדשה שכתבתי, בארבע מערכות ובחמש-עשרה תמונות, עם שירה וריקודים. בשבת הבאה תהיה הבכורה.

השחקנים פותחים את פיהם ואת אוזניהם. מקשיבים בנשימה עצורה. כל אחד מנסה לתפוס את תפקידו. קולו של גולדפאדן רועד.

גם התמונה הזאת נעלמת. גולדפאדן החולה יודע שמה שהוא רואה עכשיו בדמיונו החולה אינו אלא צללים של המציאות היפה-העצובה שככתה לנצח.

— פאולינה, תני לי כוס מים!
אין תשובה. האישה עוד לא חזרה מבית המרקחת. שעון הקיר מתקתק בכל רגע. הגוף קודח.

המוח קודח. כל גופו וחייו קודחים:

דרכים, רכבות, מלונות, אורוות. בימות מאולתרות, שירה, צחוק. בראבו! שחקנים, שחקניות, תלבושות, מסכות, זקנים, פאות, צילינדרים. פורים-שפיל בשבוע חולין, בסתם יום חמישי. הוא המכשף. אחת, שתיים, שלוש — מסך!

הנה הם, שמנדריק והכלה. הנה מרחף יונטל הקבצן על פני הים. הוא מקשקש בקופת הצדקה: הכנסת כלה! הנה צינגטאנג. נאמן לאדונו ושוטה. הנה ישמעאל, פניו מרוחות בשמנת. הוא זוחל מאחורי הבימה: "לייזר, לייזר, אל תכעס. בטני ברווז, רגלי אווז, אני הולך אם זה נמאס." פאפוס מופיע בצליעה. בר כוכבא מנופף בחרכו. ואבשלום היפה שר. לוט שותה עם

²³ העץ הירוק (רומנית).

בנותיו הרווקות. שרה אמנו מערסלת את הערש. אברהם אבינו משייף את הסכין. הנה פנחס ובתו קרולינה, והנה רוקדים הסטודנטים את מחול המוות על הבימה. דינה, בת ישראל הכשרה, בבית הסוהר. קלדוניה מקרקרת, המכשפה. והוצמאך רוקד ברוגז.

פניו של גולדפאדן נוהרות. את כל נשף המסכות הזה הוא העלה ברחוב היהודי. לא אכפת לו שכאן בניו יורק חיכתה לו קבלת פנים צוננת. כמה ערבים לכבוד "אבי התאטרון היהודי", כדי לצאת ידי חובה. לא צריך אותך כבר, זקן.

כאן בניו יורק הוא כתב את האופרה הלאומית "בן עמי". אבל האופרה לא זכתה להצלחה ולהמשך. כאן בניו יורק שורר יעקב גורדין, "הרוסי". מה הוא, בזקנקנו, לעומת הזקן המגודל של האדון יעקב גורדין, מחנך תאטרון היידיש?

השעון על הקיר מתקתק, מתקתק. בחוץ יורד השלג, לבן ורך.

— פאולינה, תני לי את הטיפות. הלב חלש.

איש אינו עונה. הגברת פאולינה גולדפאדן עדיין לא חזרה מבית המרקחת.

לבו של גולדפאדן הולם ברוגז ובקוצר רוח. לשם מה עלו כל הזיכרונות הללו? הרופא הזהיר אותו בפירוש שעליו להישמר מכל מורת רוח.

— פאולינה!

גולדפאדן שומע קול צעדים זרים. האומנם זו היא, אשתו פאולינה?

ליד מיטתו עומד גבר. הוא לובש פראק. את הצילינדר הוא מחזיק בידו ורוכן אל החולה:

— ערב טוב, מר גולדפאדן.

גולדפאדן מתבונן בזר. מי הוא ואיך נכנס?

— אתה מתפלא, אדוני — אומר הזר בגרמנית, כמו משכיל אמיתי, ומתיישב על שפת המיטה. — ואתה רוצה בוודאי לדעת מי אני...

רק עכשיו מבחין גולדפאדן שהזר חובש מסכה, ולבו מתחיל לפעום במהירות, מתפקע כמעט.

— מי אתה, אדוני?

הזר שולף כרטיס ביקור ומגיש לחולה. בכרטיס נוצצות אותיות אש אדומות: טוט אנגל.

— מלאך המוות? קורח גולדפאדן.

— טוט אנגל, אומר הזר בגרמנית. אני כבר אוסף את הדור השני של המשכילים, שמהם למדתי גרמנית.

גולדפאדן מתחיל להבין. הוא מתחיל ליהנות מהגרמנית הטהורה וממנהגיו האירופיים.

— נו, מר גולדפאדן.

— כן בבקשה?

— האם הבנת אותי?

להבין? כן ולא. לא נוח לו שמלאך המוות בא אליו במסכה.

הזר צוחק ברוח טובה:

— אתה, מר גולדפאדן, אינך מבין? אתה, מכשף המסכות הגדול של התאטרון היהודי— גרמני?

והזר מבהיר לו: זו דרכו מימי בראשית. לכל אחד הוא נגלה בדרך שתניח את דעת המנוח. פחדנים רואים אותו תמיד בדמות מבהילה. "אבל זה לא נכון. אליך, מר גולדפאדן, באתי בפראק ובמסכה. זו סינתזה — הסינתזה שלך."

גולדפאדן מחייך. הזר דווקא חביב. יש לו כישרון. חבל שהופיע רק בסוף. אילו בא שלושים שנה קודם לכן, היתה לו קריירה של שחקן יידיש עממי.

— נו, מר גולדפאדן?

— בבקשה, אדוני.

— הגיע הזמן ללכת. האם סידרת את הארכיון שלך?

— פחות או יותר.

— עכשיו נעלה שוב את הסצנה של שני הקונילמלים. הרי אני, מר גולדפאדן, הקונילמל האמיתי.

— לא, אדוני, אני...

מי שלא ראה את שני הקונילמלים שגילמו מלאך המוות ואבי תאטרון היידיש, החמיץ מחזה מרהיב.

זה קרה בערב חורף בשנת 1908.

פאולינה גולדפאדן חזרה עם התרופה ומצאה את בעלה מת. פניו היו שלווים. הוא יצא מהעולם בהזיית משחק. שעון הקיר צלצל בחוזקה, בניסיון להעיר. אך אותו כבר לא יכול היה להעיר.

הלוויה היתה גדולה, אבל משהו בביצוע היה שגוי: השחקנים הלכו בלי מסכות.